

ศิลปะการแพทย์แผนไทย

ความหมาย

ศิลปะการแพทย์แผนไทย (Thai Arts Traditional Medicine) หมายถึง ศิลปกรรมที่ถูกออกแบบและสร้างสรรค์ขึ้นด้วยหลักคิดและทฤษฎีทางศิลปะเพื่อส่งเสริมภาพลักษณ์ที่เหมาะสมและมีคุณค่าทางการแพทย์แผนไทย

ความเป็นมา

ในอดีตการแพทย์แผนไทยเป็นการแพทย์กระแสหลักที่มีความสำคัญกับสุขภาพชีวิตและสังคมไทยเป็นอย่างมาก โดยได้รับการถ่ายทอดจากประเทศที่มีอารยธรรมเก่าแก่ในแถบตะวันออก ได้แก่ ประเทศอินเดีย และประเทศจีนผ่านพุทธศาสนาพยานองค์ความรู้ท้องถิ่น โดยภูมิปัญญาการดูแลสุขภาพด้วยการแพทย์แผนไทยอยู่กับคนไทยในอดีตมาอย่างยาวนาน ก่อนถูกรุกรานทางวัฒนธรรมจากชาติตะวันตก หลังจากนั้นการแพทย์แผนไทยจึงถูกลดบทบาท และห่างหายไปจากสังคมไทยเป็นเวลากว่าศตวรรษ ปัจจุบันกระแสโลกเปลี่ยน ทั่วโลกหันกลับมาใส่ใจในภูมิปัญญาดั้งเดิมและวัฒนธรรมท้องถิ่นอีกครั้ง จากกระแสความต้องการความแตกต่างและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ตลอดจนการหวนระลึกถึงอดีต (Nostalgia) ระบบสุขภาพการแพทย์ก็เช่นเดียวกันกับวัฒนธรรมอื่น ๆ การแพทย์แผนไทยจึงกลับมาได้รับความสนใจ และเป็นที่ต้องการอีกครั้ง ทั้งจากชาวไทยและชาวต่างประเทศ ประกอบกับแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) ถูกนำมาใช้ในการบริหารและพัฒนาประเทศ ให้มีความสำคัญกับความคิดสร้างสรรค์ที่ส่งผลโดยตรง

ต่อการสร้างงาน นวัตกรรมเพื่อเพิ่มศักยภาพและความมั่นคง ตลอดจนสามารถเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยวได้เป็นอย่างมากโดยใช้การลงทุนที่ต่ำ การพึ่งพาทุนทางสติปัญญาหรือความคิดสร้างสรรค์เป็นสำคัญ อุตสาหกรรมสร้างสรรค์ของไทยอ้างอิงการแบ่งประเภทจาก UNCTAD องค์การสังกัดองค์การสหประชาชาติ หรือศูนย์ประสานงานขององค์การสหประชาชาติ เพื่อสร้างความเจริญทางการค้าและการพัฒนา โดยหมวดหนึ่งในนั้นได้แก่การแพทย์แผนไทยเป็นหนึ่งในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ (Creative Industry) ภายใต้กลุ่มวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ (Cultural Heritage) จากองค์ความรู้ของอริยวาทินิพนธ์ในการพัฒนาศิลปกรรมที่เชื่อมโยงกับการแพทย์แผนไทย ทำให้ภาพลักษณ์ของการแพทย์แผนไทยดีขึ้นตามลำดับ และก่อให้เกิดองค์ความรู้และงานศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องมากมาย และบูรณาการจากงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาอัตลักษณ์เพื่อพัฒนาภาพลักษณ์กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข” ที่ใช้ทักษะวิชาชีพศิลปะและการออกแบบโดยเน้นการมีส่วนร่วมในชุมชนการแพทย์แผนไทย โดยการนำองค์ความรู้พหุลักษณะ แรงบันดาลใจและบริบทที่เกี่ยวข้องกับการแพทย์แผนไทย ตลอดจนสถานที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการแพทย์แผนไทยต่าง ๆ ผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ด้วยสื่อต่างๆ ทางศิลปกรรมและการออกแบบซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีการสร้างองค์ความรู้แบบ SECI Model โดยเริ่มจากการศึกษาภาคเอกสาร การประชุมกลุ่ม การลงพื้นที่ การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม การวางแผนเพื่อสร้างข้อกำหนดในการสร้างสรรค์ การบูรณาการ

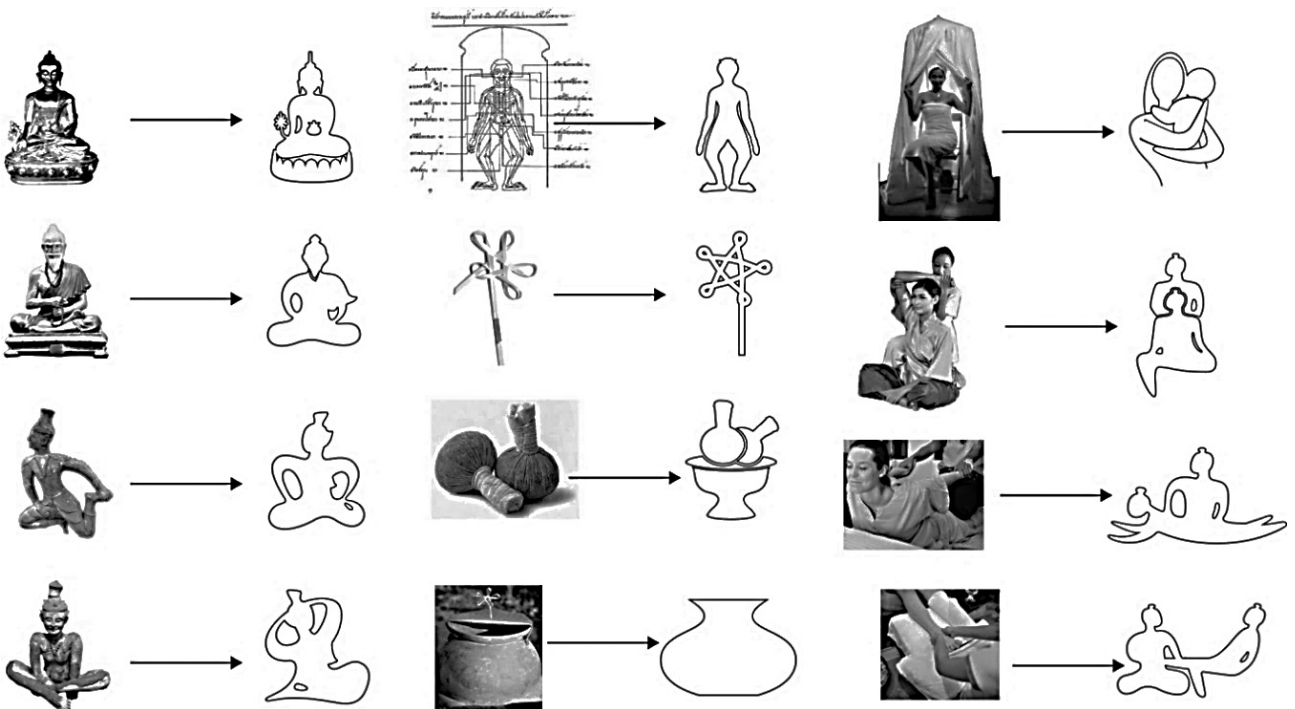
องค์ความรู้ทางศิลปกรรมเพื่อพัฒนาต้นแบบรูปธรรมเพื่อแสดงภาพลักษณ์การแพทย์แผนไทยผ่านองค์รผู้กำหนดนโยบาย กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก ซึ่งผลการวิจัยแบ่งเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 องค์ความรู้อันเกิดจากการศึกษาวิจัย (Research) เพื่อสร้างให้เกิดภาพจดจำและการทวนระลึกถึง คุณค่า ความเชื่อมั่น ศรัทธาในการแพทย์แผนไทยให้ปรากฏแก่ผู้ปฏิบัติงานและผู้ใช้บริการการแพทย์แผนไทย ได้แก่ อัตลักษณ์จากบรมครูแห่งการแพทย์แผนไทย อัตลักษณ์ท่านวดไทย อัตลักษณ์หม้อยาไทย และอัตลักษณ์อื่นๆ ส่วนที่ 2 การสังเคราะห์ผลงานสร้างสรรค์ทางศิลปกรรมเพื่อการแพทย์แผนไทย ซึ่งก่อให้เกิดองค์ความรู้ทางพหุลักษณะและศิลปกรรมเพื่อการแพทย์แผนไทยต่อมา

ส่วนหนึ่งของการศึกษาพหุลักษณะการแพทย์แผนไทยโดยการลดทอนเส้นสายได้เป็นอัตลักษณ์

12 แบบ ดังภาพประกอบที่ 1 และคำอธิบายต่อไปนี้

1. พระโภชัชยคุรุไวฑูรยประภาตเถกัต ถือกันว่าทรงเป็นพระพุทธรูปเจ้าที่สามารถรักษาโรคทางกายและโรคทางกรรมของสัตว์โลก ต้นกำเนิด **“พระกริ่ง”** ในประเทศไทยนั้นมาจากพระโภชัชยคุรุไวฑูรยประภาตเถกัต โดยที่หน้าตักจะมีบาตรน้ำมนต์ตามคติความเชื่อของคนไทย แต่ในทิเบตและจีน ถือว่า หม้อยาเป็นพระพุทธรูปเจ้าในภาคหมอรักษาโรค ผู้เป็นประธานในการปรุงยาในพิธีสำคัญๆ

2. หมอชีวกโกมารภัจจ์ ได้รับการยกย่องจากพระพุทธรูปเจ้าว่าเป็นเอตทัคคะในด้านเป็นที่รักของปวงชนในวงการแพทย์แผนโบราณ ในปัจจุบันนี้ถือว่าหมอชีวกโกมารภัจจ์เป็นบรมครูแห่งวงการแพทย์แผนโบราณ เป็นที่เคารพของประชาชนทั่วไปที่ยังคงทิ้งร่องรอยอย่างมีชีวิตชีวาในพระไตรปิฎก แพทย์แผนไทยยกย่องและนับถือหมอชีวกโกมารภัจจ์เป็นครูแพทย์

ภาพประกอบที่ 1

3. และ 4. ฤๅษีตัดตน เป็นกายบริหารอันเป็นภูมิปัญญาไทยแขนงหนึ่ง อาจจัดอยู่ในศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการนวดไทย โดยอาจมีการนวดผสมผสานอยู่ด้วยในบางท่า กายบริหารแบบฤๅษีตัดตนมีท่าต่าง ๆ ที่ครอบคลุมทุกส่วนของร่างกาย ซึ่งทำหน้าที่เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวตั้งแต่ศีรษะจรดปลายเท้า จึงช่วยฟื้นฟูสุขภาพ ทำให้ร่างกายแข็งแรง มีสุขภาพดี

5. เส้นประธาน คือ เส้นซึ่งเป็นหลักสำคัญของวิชาการนวดไทย ตามที่บูรพาจารย์ได้ถ่ายทอดสืบต่อกันมา เชื่อกันว่ามีเส้นอยู่ในร่างกายถึง 72,000 เส้น แต่ที่เป็นเส้นประธานแห่งเส้นทั้งปวงมีเพียง 10 เส้นเท่านั้น เส้นประธานเป็นทางเดินของลม ซึ่งเป็นพลังภายในที่หล่อเลี้ยงร่างกายให้ทำงานได้ตามปกติ เส้นประธานจึงมีความสำคัญต่อการบำบัดรักษาโรคด้วยวิธีการนวดไทย

6. เฉลว เครื่องหมายทำด้วยดอก หักขัดกันเป็นมุม ตั้งแต่สามมุมขึ้นไป แพทย์แผนโบราณใช้ปักหม้อยาต้ม นอกจากนี้อาจใช้ปักเป็นเครื่องหมายบอกชายของ หรือปักบอกเขตก็ได้

7. ลูกประคบสมุนไพร เป็นภูมิปัญญาที่มีมาแต่โบราณ เป็นการนำสมุนไพรท้องถิ่นชนิดต่าง ๆ มาใช้ประโยชน์ ในการคลายกล้ามเนื้อ ลดอาการปวดเมื่อย บำรุงผิวพรรณ

8. หม้อยา สมัยโบราณนั้นเป็นหม้อดินเผาปราศจากการเคลือบผิว หม้อยาจะต่างจากหม้อที่ใช้ปรุงอาหาร โดยปักเฉลวหรือตาเหลวเป็นสัญลักษณ์เมื่อผ่านบ้านหม้ออื่นหรือคนหรือสิ่งใดที่ถือ อาจทำให้เครื่องยาที่มีอยู่ในนั้นเสื่อมคุณภาพ หายความศักดิ์สิทธิ์ หรือกันไม่ให้ใครเติมอะไรลงไป หรือกันอะไรที่จะไปทำลายยาให้เสียไป ดังนั้นจึงต้องปักเฉลวไว้

9. การผดุงครรภ์ไทย หรือการผดุงครรภ์แผน

โบราณ เป็นศาสตร์แขนงหนึ่งในหลักวิชาการแพทย์แผนไทยเกี่ยวกับการดูแลมารดาและทารก ตั้งแต่ระยะเริ่มตั้งครรภ์จนกระทั่งคลอด

10, 11. และ 12. ท่านวด การนวดแผนโบราณ มีต้นตำรามาจากอินเดียซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล คือ มีมานานกว่า 2,500 ปี แต่ไม่มีหลักฐานแน่นอนว่าเข้ามาถึงเมืองไทยเมื่อใด เมื่อเข้ามาถึงเมืองไทยก็ได้ถูกพัฒนาและปรับปรุงแก้ไขให้เข้ากับวัฒนธรรมของสังคมไทย เป็นศาสตร์บำบัดและรักษาโรคแขนงหนึ่งของการแพทย์แผนไทย โดยจะเน้นในลักษณะการกด การคลึง การบีบ การดัด การดึง การอบ และประคบ จนเป็นรูปแบบที่เป็นมาตรฐานของไทย และถูกถ่ายทอดมาจนถึงปัจจุบัน โดยการนำท่านวดต่าง ๆ ของไทยมาเป็นอัตลักษณ์ มาตัดทอนเส้นสาย ผ่านวิธีการทางทัศนศิลป์ได้รูปแบบแผนภาพอัตลักษณ์ท่านวดต่าง ๆ เป็นฐานข้อมูลเพื่อใช้ในการสร้างสรรค์งานศิลปกรรม ประกอบไปด้วยอัตลักษณ์จากท่านวด ดังนี้ อัตลักษณ์ท่านวดคอบ่า ไหล่ (10) อัตลักษณ์ท่านวดหลัง (11) และอัตลักษณ์ท่านวดเท้า (12)

ประเภทของศิลปะการแพทย์แผนไทย

แบ่งออกเป็น 4 ประเภท (ตามแรงบันดาลใจจากศาสตร์การแพทย์แผนไทย) ดังนี้

1. ศิลปะเวชกรรมไทย หมายถึง งานศิลปกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นมาโดยมุ่งเน้นด้านเวชกรรม กล่าวคือเวชกรรมมีหน้าที่ในการตรวจวินิจฉัยโรค เพื่อหาสาเหตุของการเกิดโรคตามทฤษฎีและหลักการของการแพทย์แผนไทย จากนั้นให้การรักษาตามกรรมวิธีของการแพทย์แผนไทย เวชกรรมไทยศิลป์เกิดจากการนำอัตลักษณ์สมุฏฐานแห่งโรคหรือการรู้สาเหตุแห่งโรค องค์ประกอบแห่งธาตุทั้งสี่ของมนุษย์เช่น ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ มี

ความเป็นนามธรรมสูงจึงต้องใช้สัญลักษณ์ต่างๆ ช่วย เช่น เฉลว อุณาโลม มาสร้างสรรคเป็นงานศิลปกรรมเวชกรรมไทยศิลป์

2. ศิลปะเภัชกรรมไทย หมายถึง งานศิลปกรรมที่สร้างสรรคโดยมุ่งเน้นด้านเกี่ยวกับการเตรียมยา และ/หรือผลิตยาแผนไทย มีการนำอัตลักษณ์เภัชกรรมไทยที่มีความเป็นรูปธรรม เช่น เภสัชวัตถุ สรรพคุณเภสัช คณาเภสัช สัญลักษณ์หม้อยาไทยปักเฉลว และรูปร่างใบไม้สมุนไพรร เพื่อสร้างสรรคเป็นงานศิลปกรรมเภัชกรรมไทยศิลป์

3. ศิลปะผดุงครรภ์ไทย หมายถึง งานศิลปกรรมที่สร้างสรรคขึ้นมาเพื่อการแพทย์แผนไทยด้านการดูแลสุขภาพของมารดาและเด็กในมารดาที่ตั้งครรภ์ตั้งแต่ก่อนคลอดและหลังคลอด ในสมัยก่อนจะต้องทำคลอดให้กับหญิงตั้งครรภ์ด้วย แต่ในปัจจุบันนี้บทบาทหน้าที่ในการทำคลอดมีน้อยลง แต่เน้นในการดูแลสุขภาพของหญิงหลังคลอดมากขึ้น โดยการนำอัตลักษณ์ที่มีการผสมผสานระหว่างรูปธรรมและนามธรรม เช่น มารดาและทารก หม้อเกลือ การให้ความอบอุ่น การปกป้องจากมารดาสู่บุตรมาสร้างสรรคเป็นงานศิลปกรรมผดุงครรภ์ไทย

4. ศิลปะหัตถเวชกรรมไทย หมายถึง งานศิลปกรรมที่สร้างสรรคขึ้นมาเพื่อมุ่งเน้นหัตถการรักษา บรรเทาอาการของผู้ป่วยด้วยการนวด โดยการนำอัตลักษณ์ของท่านวด คอ ป่า ไหล่ ลูกประคบ เส้นประธานสิบ ตลอดจนท่าฤๅษีดัดตน (ท่ากายบริหารด้วยตนเอง) ที่มีที่มาจากวัดโพธิ์มาสร้างสรรคศิลปกรรม

ตัวอย่าง ที่สร้างสรรคโดยอรัญ วาณิชกร ณฑกรกรมการแพทย์แผนไทย กระทรวงสาธารณสุข แบ่งออกเป็น 3 ประเภทตามลักษณะของศาสตร์ของศิลปกรรมดังนี้

1. ประติมากรรมการแพทย์แผนไทย

ภาพประกอบที่ 2

ประติมากรรมกึ่งเสมือนจริงรูปทรงหม้อยาเส้นผ่านศูนย์กลาง 3.5 เมตร สูง 4 เมตร ด้วยแนวคิดจากโครงสร้างเส้นโค้งของรูปทรงหม้อยาไทยโดยมีความหมายในแต่ละองค์ประกอบดังภาพประกอบที่ 2 เส้า 4 เส้า คือ การแพทย์แผนไทย 4 ด้าน ได้แก่ เวชกรรมไทย เภสัชกรรมไทย ผดุงครรภ์ไทย หัตถการนวดไทย โดยในแต่ละเส้ามีเส้น 10 เส้น แทนรศยา 10 รศของสมุนไพรรไทย เส้นวงกลม 5 วง แสดงยุทธศาสตร์และเป้าประสงค์ของกรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก 5 ด้าน

ภาพประกอบที่ 3

ประติมากรรมบรมครูทางการแพทย์แผนไทย ทั้งสามชิ้นงานในรูปแบบ 3 มิติ ดังภาพประกอบที่ 3 เป็นผลงานศิลปกรรมสร้างสรรค์ชุดประติมากรรมบรมครูการแพทย์แผนไทย ประกอบด้วยบรมครูหมอชีวกโกมารภัจจ์ และบรมครูฤษีท่งท่งทำดัดตน 2 ท่งท่งทำในรูปแบบลดทอนเป็นกึ่งนามธรรม (Semi Abstract)

ภาพประกอบที่ 4

ประติมากรรมนวดไทยทั้งสามท่าทาง ดังภาพประกอบที่ 4 ได้แก่ นวดคอ-ป่า-ไหล่ นวดตัว และนวดเท้า โครงสร้างจากเรซินพันเคลือบสี ขนาดโดยประมาณทั้งกว้าง ยาว และสูงไม่เกิน 1 ฟุต จำนวน 3 ชิ้น โดยชุดแรกมีสีคล้ายสีแดงจากครั่ง ประกอบฐานไม้เพื่อให้ความรู้สึกสง่างาม ก่อให้เกิดภาพลักษณ์ที่ดี และสร้างความน่าเชื่อถือ และความภูมิใจในวิชาชีพการแพทย์แผนไทย ด้านการนวดไทย เมื่อประดับตกแต่งสถานที่ที่ให้การศึกษหรือประกอบวิชาชีพด้านสปา นวดไทย

ภาพประกอบที่ 6

2. จิตรกรรมทางการแพทย์แผนไทย

ภาพประกอบที่ 5

จิตรกรรมสีน้ำในรูปแบบความประทับใจฉับพลัน (Impressionism) มีขนาดภาพประมาณ 29 x 42 เซนติเมตร จำนวน 4 ชิ้น ดังภาพประกอบที่ 5 ได้แก่ ภาพจิตรกรรมสีน้ำที่ 1 อาคารกรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก ภาพจิตรกรรมสีน้ำที่ 2 เรือนหมอเพ็ญนภา ภาพจิตรกรรมสีน้ำที่ 3 อาคารทรงไทยพระยาพิศณุประสาทเวช (เรือนหมอลง) และภาพจิตรกรรมสีน้ำที่ 4 วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร

จิตรกรรมเสาแสดงอัตลักษณ์ธาตุทั้งสี่ตามหลักของการแพทย์แผนไทย ดังภาพประกอบที่ 6 อ้างอิงถึงจิตรกรรมเสารายรอบหน้าอาคารกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกที่แสดงอัตลักษณ์ธาตุสมุฏฐานใช้ลวดลายเทพพนม ด้วยความเชื่อว่าเทวดาหรือเทพเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยปกป้องรักษาอาคารสถานที่ และรายล้อมด้วยสัญลักษณ์ที่สื่อถึงธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ ตามหลักวิชาการแพทย์แผนไทย

ภาพประกอบที่ 9

จิตรกรรมลวดลายเกี่ยวกับหัตถการรักษาดโดยหมอไทย ดังภาพประกอบที่ 9 และ 10

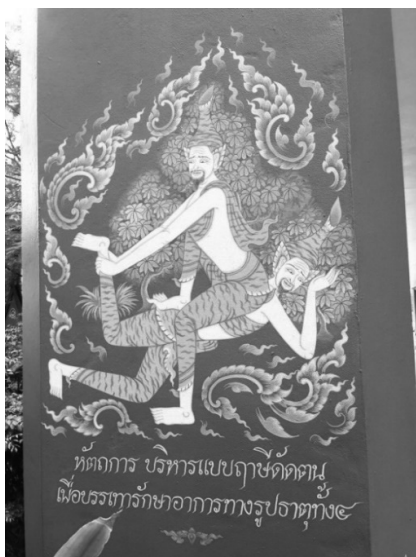

ภาพประกอบที่ 7

ภาพประกอบที่ 10

จิตรกรรมลวดลายแสดงถึงองค์ประกอบของพิธีไหว้ครุแพทย์แผนไทย ดังภาพประกอบที่ 7

ภาพประกอบที่ 8

จิตรกรรมลวดลายแสดงถึงการบริหารแบบฤษีตัดตน ดังภาพประกอบที่ 8

ภาพประกอบที่ 11

จิตรกรรมลวดลายเกี่ยวกับการผดุงครรภ์ไทยและการบริหารสตรีหลังคลอด ดังภาพประกอบที่ 11

3. สถาปัตยกรรมทางการแพทย์แผนไทย

ภาพประกอบที่ 12

ศิลปะประดับผนังอาคาร (Wall Art)
กว้าง 8 เมตร สูง 12 เมตร ลึก 1 เมตร ใช้แนวความคิดการออกแบบสร้างสรรค์ที่เน้นรูปด้านหน้า เพื่อตอกย้ำและสร้างการจดจำ ติดตั้งหน้าอาคาร 3 กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก ดังภาพประกอบที่ 12 โดยสร้างจากสแตนเลส (Stainless Steel) โดยใช้แผ่นการผลิตแบบ Laser Cut ซึ่งตอบสนองภาพลักษณ์ที่ผ่านการลดทอนรูปร่างให้มีความเรียบง่าย และง่ายต่อการจดจำ ตลอดจนควบคุมความสอดคล้องกันในแบบองค์รวมได้เป็นอย่างดี

สรุป

ศิลปะการแพทย์แผนไทย เป็นงานศิลปกรรมที่ถูกออกแบบและสร้างสรรค์ขึ้นด้วยพหุลักษณะและหลักทฤษฎีทางศิลปะเพื่อเป็นตัวแทนและส่งเสริมภาพลักษณ์การแพทย์แผนไทย เป็นสิ่งช่วยย้ำเตือน

เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ตลอดจนการหวนรำลึกถึงอดีตเกี่ยวกับระบบสุขภาพการแพทย์ที่มีมาแต่ดั้งเดิมของไทย มีความหมายคล้ายกับงานพุทธศิลป์ที่หมายถึง รูปเปรียบหรือรูปแทนพระพุทธรูป เป็นงานศิลปะที่สร้างขึ้นเพื่อสนองตอบและรับใช้งานทางด้านพระพุทธศาสนาที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น เป็นความงามเพื่อความพอใจที่แฝงไปด้วยปรัชญาธรรมทางวัตถุ ถวายเพื่อเป็นพุทธบูชาเนื่องในพระพุทธศาสนา เป็นการส่งเสริมเผยแพร่ เป็นสิ่งช่วยโน้มน้าวจิตใจของพุทธศาสนิกชน ให้เกิดความศรัทธา ประพฤติปฏิบัติตนในแนวทางที่ดีงามตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา และสามารถต่อยอดไปสู่ผลงานศิลปกรรมและการออกแบบในมิติอื่นๆ ได้อีกมากมาย สำหรับศิลปะการแพทย์แผนไทยก็มีน้อยเช่นเดียวกัน โดยเป็นงานศิลปะที่สร้างขึ้นเพื่อส่งเสริมภาพลักษณ์ที่เหมาะสม และมีคุณค่าทางการแพทย์แผนไทย

บรรณานุกรม

- กรมการแพทย์แผนไทย. (2553). รายงานการสาธารณสุขไทย ด้านการแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก 2552-2553. กรุงเทพฯ: กรมการแพทย์แผนไทย และการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข.
- คมสัน ทินกร. (2558, 28 กันยายน). หมอไทย ผู้สืบทอดคลินิกแพทย์แผนไทย หม่อมราชวงศ์สะอาด ทินกร. สัมภาษณ์.
- ชยาภรณ์ สุขประเสริฐ. (2559) พุทธศิลป์: ถิ่นไทย ศิลปกรรมเพื่อพระพุทธศาสนา. วารสารพุทธอาเซียน ศึกษา ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 ก.ค.-ธ.ค. 2559.
- อรัญ วานิชกร. (2559ก). การพัฒนานวัตกรรมช่วยการออกแบบทัศนศิลป์ เพื่อสร้างภาพลักษณ์การแพทย์แผนไทย. วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 8(1), 316-333.
- อรัญ วานิชกร. (2558ก). การศึกษาจิตรกรรมไทยเพื่อบูรณาการและส่งเสริมภาพลักษณ์การแพทย์แผนไทย. วารสารศิลปกรรมสาร, 11(1), 187-215. สืบค้นจาก <http://fineart.tu.ac.th/mainfile/journal/11-2559-1/9.pdf>
- อรัญ วานิชกร. (2559ข). การศึกษาอัตลักษณ์เพื่อพัฒนาภาพลักษณ์กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. วารสารวิจัยศิลป์, 7(1), 193-254.
- อรัญ วานิชกร. (2560). การออกแบบสินค้าที่ระลึกพหุลักษณะจากสปาและการนวดไทยเพื่อยกระดับการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ. ทุนวิจัยคณะศิลปกรรมศาสตร์: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- อรัญ วานิชกร. (2558ข). ศิลปกรรมเพื่อแสดงภาพลักษณ์การแพทย์แผนไทย. วารสารศิลปกรรมสาร, 10(2), 161-184.
- อรัญ วานิชกร. (2557). อัตลักษณ์หัตถกรรมไทยสู่การออกแบบผลิตภัณฑ์สปาพร้อมสมัย. วารสารศิลปกรรมศาสตร์วิชาการ วิจัย และงานสร้างสรรค์, 2(2), 171-206. สืบค้นจาก <http://www.journal.rmutt.ac.th:8080/index.php/arts/article/download/503/448>
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ(สศช.). (2553). นโยบายเศรษฐกิจสร้างสรรค์. เข้าถึงได้จาก file:///C:/Users/Win/Downloads/data_0225130611.pdf